

ПРОБЛЕМА ІНШОГО В СУЧАСНІЙ ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФІЇ: ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті розглянуто осмислення проблеми Іншого в сучасній західній філософії. Проаналізовано особливості репрезентації категорії «Інший» у сучасній англійській та континентальній філософії. Теоретичну базу дослідження склали праці Річарда Рорті, Бруно Латура, Річарда Кірні, Ненсі Фрейзер, Дена Захаві, Чада Каутзера, Едуардо Мендієти та Славоя Жижека. В рамках англійської філософії було здійснено порівняння прагматистських підходів ХХ ст., базованих на екзеptionізмі та виключенні Абсолютного Іншого з інтерсуб'єктивного консенсусу, та сучасних непрагматистських тенденцій, сформованих на засадах генералізованої терпимості та розширення фреймінгу суб'єктності за допомогою посттериторіального врегулювання. Герменевтичну та феноменологічну проблематику іншості, властиву континентальній філософії, було розкрито шляхом аналізу генеалогії відчуттів, що можуть сприяти віктимізації Іншого, ототоженню його з Я, або визнанню Іншого зі збереженням власної ідентичності. Крім того, було проаналізовано способи знаходження соціального консенсусу в умовах антагонізму між інтересами різноманітних маргіналізованих груп. Врешилі, продемонстровано можливі шляхи адекватного співіснування з Іншим за умов глобальних викликів сьогодення, що сприятимуть універсальній солідарності. Відповідно, знаходження компромісу в аналізі проблеми Іншого уможливилюватиме реалізація таких факторів: всеосяжного принципу, сформованого на основі надання рівноправної агентності усім суб'єктам комунікативної дії задля досягнення консенсусу шляхом мережевого активізму та принципів діакритичної герменевтики на основі емпатії до Іншого й припинення його маргіналізації. Для цього пропонується надання рівних прав усім живим організмам на власний спосіб життя задля уникнення антагонізму між різними соціальними групами та запобігання впливу обскурантистських еліт на масову свідомість.

Ключові слова: ліберальна утопія, фреймінг, всеосяжний принцип, емпатія, віктимізація, діакритична герменевтика, емансипативні прагнення, антагонізм, атрактори, обскурантистські еліти, універсальна солідарність.

Постановка проблеми

Проблема Іншого в сучасній західній філософії набуває нового значення у зв'язку з викликами на кшталт міграційної кризи, природних катаклізмів та переосмислення конструктивності ролі універсалізму, а також через антагонізм між представниками різних соціальних груп, чий емансипативні прагнення можуть вступати в конфлікти. Виникає потреба визначити шляхи виокремлення Іншого та його подальшої маргіналізації в історії людства у формі Чужого задля того, щоб зробити певні висновки про можливість адекватного співіснування без взаємозалежності, взаємовідштовхування чи втрати власної цілісності. Якщо, зважаючи на це, спробувати порівняти еволюцію

континентальної та англійської філософських традицій, можна помітити низку тенденцій. По-перше, спостерігаються суттєві зміни в аналізі проблеми Іншого в новітній американській філософії: від ліберальної утопії Річарда Рорті, де відмінності між культурами мають нівелюватися з перебігом часу, до висунутого Ненсі Фрейзер всеосяжного принципу, що передбачає деконструкцію територіального фреймінгу за рахунок мережевого активізму. По-друге, у континентальній філософії ХХІ століття бачимо спадкоємність у сприйнятті категорії Іншого, що йде від феноменології, герменевтики, екзистенціалізму та філософії діалогу ХХ ст.

З метою проаналізувати підходи до інтерпретації проблеми Іншого, що є найбільш репре-

зентативними для сучасної західної філософії, ми плануємо виконати такі завдання: схарактеризувати еволюцію розуміння проблеми Іншого в англійській філософії (від вестерноцентризму до універсалізму), визначити основні підходи до проблеми взаємодії Я, Іншого й Чужого та характеристики людських відчуттів крізь призму іншості у сучасних континентальних філософів, а також схарактеризувати розв'язання проблеми антагонізму диверсифікованих спільнот в умовах деуніверсалізації та втрати відчуття глобальної солідарності. Джерельну базу статті становитимуть передусім праці Річарда Рорті «Здобуваючи нашу країну» (1998), Річарда Кірні «Незнайомці, боги й монстри: інтерпретуючи іншість» (2003), Ненсі Фрейзер «Терези правосуддя» (2009), «Старе вмирас, а нове не може народитися» (2019), Дена Захаві «Самість та Інший: досліджуючи суб'єктивність, емпатію та сором» (2014), Славоя Жижека «Як крадіжка при денному світлі: сила в часи постгуманності» (2018), Бруно Латура «Приземленість: Політика за нового кліматичного режиму» (2018), а також збірник «Прагматизм, нація та раса» (2009), впорядкований Чадом Каутзером та Едуардо Мендієтою, та публічні виступи Коренла Веста (2020).

Ми будемо використовувати наведені джерела, бо вони наочно презентують проблематику, пов'язану з категорією «Інший» у соціальній філософії ХХІ ст., і дають змогу окреслити розвиток підходів в англійській думці від екзепціонізму (Р. Рорті «Здобуваючи нашу країну») до інклюзивності (Н. Фрейзер «Терези правосуддя» тощо). Крім того, аналізуються можливі відповіді на виклики сучасності у вигляді конкретної універсальності та визнання суб'єктності й агентності всіх живих істот та природних процесів (С. Жижек «Як крадіжка при денному світлі: сила в часи постгуманності», Б. Латур «Приземленість: Політика за нового кліматичного режиму»). Також ми зможемо порівняти підходи до феноменологічної та герменевтичної проблематики визначення взаємодії з Іншим на засадах простеження генеалогії таких відчуттів, як емпатія та сором, та аналізу шляхів самоототожнення з іншим із аналогічною методологією ХХ ст., зробивши висновки про новаторства та запозичення аналізованих авторів. Врешті, ми зможемо зробити висновок про доцільність пропонованих сучасною західною філософією шляхів трансформації універсалізму на інклюзивних засадах.

Проблема Іншого в сучасній англійській філософії

Ті розвідки представників сучасної англійської філософії, що базуються на універсальних засадах прагматизму, у соціальній сфері передбачають орієнтованість на Іншого в універсалістському руслі, що означає уніфікацію культурних особливостей індивідів на спільній англо-американській основі. Внаслідок апологетики подібної культурної гегемонії, прагматизм і неопрагматизм зазнають критики та переосмислення як ззовні, так і зсередини. У ХХІ столітті спостерігаємо еволюцію сучасної англійської філософії від цілковитого виправдання експансіонізму потребою в гомогенності наявного ліберального проєкту задля ствердження демократичних цінностей до критики відчуження агентів дії-носіїв іншої культури та ствердження їхніх емансипативних потреб.

Один із ключових представників неопрагматизму Річард Рорті сприймає Іншого крізь призму потенційної належності до суб'єктів свого футурологічного проєкту – ліберальної утопії, досконалої держави майбутнього, побудованої на вестернізованих засадах, мешканці якої будуть об'єднані спільною мовою та англо-американською культурою. Для нього категорія «етноцентризм» позбувається тоталітарної семантики внаслідок потреби об'єднання членів соціуму навколо спільних ідей. Відповідно, у праці «Здобуваючи нашу країну» (1998) спостерігаємо спроби раціонального обґрунтування виникнення американської національної міфологеми, створеної на засадах концепцій Волта Вітмена та Джеймса Дьюї, де патріотизм є не метафізичною категорією, а передумовою боротьби за загальні блага. «Потрібно сприймати... прагнення соціальної справедливості як центральне для моральної ідентичності держави» (Rorty, 1998, p. 51). Члени ліберальної спільноти солідаризуються на раціональних засадах уникнення та протидії насильству та фізичним і вербальним знущанням (наведені інструменти згуртування мас були взяті прагматиком із теорії Джудіт Шкляр). При цьому, Інший може мати інше соціально-культурне підґрунтя, але адекватно сприйматися на інтерсуб'єктивному рівні, якщо дотримується базових правил поведінки в суспільстві. Загрозу становить лише Абсолютний Інший (Чужий) – Інший, дії та культура якого своїм змістом становлять фізичне насилля або провокують до його здійснення. Можемо згадати

парадокс толерантності Карда Поппера, відповідно до якого, терпимість до нетолерантності призводить до абсолютизації тоталітаризму. Тож поняття Іншого у підході Р. Рорті детерміноване перспективою побудови соціальної утопії на консенсуальних засадах.

У XXI столітті бачимо намагання поставити під питання доцільність жорсткої культурної гомогенізації, що характеризувала англосовну філософію ще з часів вікторіанства. Збірник «Прагматизм, нація та раса» (2009), впорядкований Чадом Каутзером та Едуардо Мендією, присвячений проблемі осмислення прагматизму як базової американської філософії, що передбачає критичний аналіз цього напрямку в контексті рефлексії стосовно імперіалістичної політики США та її наслідків. У передмові автори наголошують на соціальному характері американської філософії та мисленні більшістю представників прагматизму та неопрагматизму експансіоністської політики США як єдиного шляху до глобалізму та космополітизму універсалізованого суспільства майбутнього. «...Ми не можемо заперечити центральності концепту соціуму в цій традиції» (Kautzer, & Mendieta, 2009, p. 4). Відповідно, проблему Іншого автори збірки розглядають у ключі конфлікту між універсалізмом, екзеptionізмом та партикуляризмом.

Підхід Джеймса Бомана, професора університету Сент-Льюїс, передбачає розгляд проблеми Іншого в інтерсуб'єктивному ключі. Філософ обґрунтовує потребу плюральності при прийнятті рішень наявністю нормативного статусу члена моральної спільноти в кожного індивіда чи соціальної групи незалежно від того, чи належать вони до панівної спільноти. Суб'єктів моральної дії мислитель поділяє на: перших осіб (я, члени спільноти, що належать до більшості, мовці) та других осіб (Інший, маргіналізовані спільноти, слухачі). Для нього мультиперспективність конституційної демократії забезпечується рівністю сприйняття пропозицій представників панівної партії та Узагальненого Іншого. Дж. Боман пояснює свій підхід, використовуючи Мідівську аналогію соціуму із грою, де мета кожного члена команди окремо може відрізнитися від кінцевої цілі групи як сукупності – виграшу. При цьому, спільна ігрова стратегія приводить команду до злагоджених дій і наближає до перемоги. Подібним способом, суспільство повинне мати генералізовану терпимість і бути інклюзивним щодо власних членів та політичних угруповань, які можуть по-різному мислити емансипативні ідеали. Крім того, посилаючись на Роберта

Нозіка, філософ наголошує на тому, що немає універсальних справедливих соціальних систем, а відповідно, є потреба компромісу під час прийняття політичних рішень, що призводить до переописів та креативної трансформації наявних стратегічних пропозицій. «Конституційна демократія, отже, краще задовольняє вимоги демократії, коли діє як політична спільнота, відкрита до реінтерпретації та ревізії своїх фундаментальних принципів задля справедливої оцінки тверджень минулого» (Bohman, 2009, p. 115).

Цікавою є концепція Ненсі Фрейзер – представниці критичної теорії та фемінізму. Філософиню також зараховують до прагматизму, але вона критикує цей напрям за просування ліберальних інтересів та ігнорування проблеми економічної емансипації в лівому ключі. У праці «Терези правосуддя» (2009) дослідниця визначає справедливість як паритет участі, виокремлюючи три рівня правосуддя: політичний (репрезентація), економічний (розподіл) та культурний (визнання) (Fraser, 2009, p. 15). Відповідно, несправедливість класифікується на: дистрибутивну (експансія економічних ресурсів, що дають змогу людині стверджувати про власну суб'єктивність) та статусну (створення штучної соціальної ієрархії, що сприяє закріпленню нерівності). Як бачимо, несправедливість прямо корелює з політичною суб'єктивністю та можливістю бути долученими до прийняття соціальних рішень – репрезентацією. Якщо наведене право ігнорується для окремих потенційних агентів соціальної дії, то можемо констатувати, що на рівні звичайної політики немає репрезентації. Сюди ж дослідниця відносить метанесправедливість, коли члени спільноти вилучені з інтерсуб'єктивного консенсусу стосовно певних державотворчих рішень, оскільки при цьому спостерігаємо політичний поділ. Індивіди ж, що не вважаються повноправними агентами дії в усіх соціумах (non-persons), фактично, не є правовими суб'єктами, оскільки вони можуть бути лише об'єктами зовнішньої дії. Більш глобалізованим рівнем несправедливості є *misframing* – штучне створення меж, за яких мешканці певних територій та представники певних соціальних груп можуть бути вилучені зі спільноти, що приймає ключові рішення. У цьому ключі, неоднозначною є роль глобалізму. З одного боку, на думку Н. Фрейзер, існування транснаціональних корпорацій та владних структур заважає однаковій репрезентації точок зору представників країн, що розвиваються, та створює владну гегемонію країн першого світу. З іншого – саме глобалізм сприяє

ствердженню незалежності модерного суб'єкта прийняття рішень від державно-територіального фреймінгу. Яскравим прикладом є мережевий активізм у фемінізмі та екокритиці, що долає кордони за допомогою сучасних технологій. Подібне посттериторіальне врегулювання сприяє реалізації всеосяжного принципу, за яким усі індивіди, що зазнають впливу певної політичної структури, є рівноправними суб'єктами. «Об'єднання державно-територіальної з соціальною ефективністю дало емансипативний поштовх, оскільки воно сприяло прогресивній інкорпорації як суб'єктів справедливості підпорядкованих класів та статусних груп, які були резидентами території, але не мали право на активне громадянство» (Fraser, 2009, p. 24). Розширення кола осіб-суб'єктів сприяє позитивній трансформації політичних рішень, стверджуючи легітимність демократичних норм. Тему розширення фреймінгу політичної суб'єктності Н. Фрейзер продовжує розкривати в подальших дослідженнях. У праці «Старе вмирає, а нове не може народитися» (2019) філософіня стверджує про глобальну політичну кризу сьогодення, що передбачає закріплення капіталістичної гегемонії за теперішніх часів прогресивного лібералізму та мімікрію наведених процесів під істотні соціальні зміни шляхом легітимації нових соціальних рухів та створення ілюзії зрушень у фінансовому секторі при продовженні існування де-факто плутократичної системи, за якої лише 1 % мешканців США отримує блага, призначені для всього населення. «Захист довкілля означає торгівлю вугіллями... Рівність означає меритократію» (Fraser, 2009, p. 13).

Підсумовуючи сказане, можемо зробити висновки про суттєві зміни в підході до проблеми Іншого в англо-американській філософії XXI століття від ствердження вестерноцентризму задля збереження універсального консенсусу на засадах ліберально-демократичних цінностей до наголошення на потребі у плюральності та мультиперспективності, розширенні фреймінгу при прийнятті соціально важливих рішень та потреби полікультурної інклюзії представників диверсифікованих соціальних груп.

Проблема Іншого в сучасній континентальній філософії

Проблема Іншого була й залишається центральною для багатьох напрямів континентальної філософії, зокрема для представників феноменологічно-герменевтичної традиції, що щіль-

но пов'язана із пошуком та тлумаченням сенсу інтерсуб'єктивної комунікації. У XXI ст. представники цієї традиції продовжують розробляти проблематику взаємодії з Іншим, окреслену Мартіном Гайдеггером, Жаном-Полем Сартром, Полем Рікером та Емануелем Левінасом, деталізуючи її стосовно таких проблем, як ототожнення та відокремлення Я від Іншого, виникнення певних відчуттів на основі інтерсуб'єктивної взаємодії та доцільності розрізнення між Іншим та Чужим.

Ден Захаві, професор філософії Оксфордського та Копенгагенського університетів, розкриває категорію інтерсуб'єктивності шляхом аналізу взаємодії Я з Іншим, досліджуючи феноменологію явищ, які безпосередньо пов'язані з впливом соціального середовища – сорому та емпатії. У праці «Самість та Інший: досліджуючи суб'єктивність, емпатію та сором» (2014) філософ виокремлює два найпоширеніші підходи до тлумачення виникнення почуття емпатії: теоретичну теорію (theory-theory) – уявлення, що стани свідомості є теоретичними уявленнями, які ми проєктуюмо на Іншого, аби схарактеризувати його/її емоції; симулятивну теорію – розуміння почуттів Іншого шляхом відтворення власних відчуттів в аналогічній ситуації.

Дослідник описує симуляцію як моделювання власного перебування в аналогічній з Іншим ситуації та проєкцію своєї можливої рефлексії на нього. Симуляція відбувається шляхом такого прийому, як читання думок (mind-reading) – вгадування емоцій, що переживає людина за її виразом обличчя за допомогою їхнього зіставлення зі своєю мімікою в певних станах. При цьому, проєкція відбувається, у тому числі, на тілесному рівні, за допомогою несвідомого відтворення тих чи тих виразів обличчя під час перегляду зображень чи переповідання чужих історій. У людини активізується механізм віддзеркалення, за допомогою якого досвід третьої особи переноситься на мій власний досвід. Але, описуючи думки представників симулятивного підходу (Теодора Ліпса, Елвіна Гольдмана), дослідник наголошує на тому, що мімікрія обличчя не є універсальною, оскільки не розкриває чинників наявності емпатії у людей із хворобами, які впливають на вербальне та мімічне вираження емоцій, адже вони не завжди можуть відтворити емоції інших на рівні кінестези. Для ілюстрації Д. Захаві наводить приклади, використані Елвіном Гольдманом у праці «Симулюючи розсудок»: 1) в ситуації зі спізнанням на літак двох пасажирів більшість

індивідів співчувають тому, кому не вистачило, щоб встигнути, лише 5 хвилин; 2) під час гри в шахи суперники намагаються передбачити ходи один одного, уявляючи, які ходи зробили б вони самі за подібного розкладу. «...Одним із найімовірніших припущень є те, що ви можете отримати інформацію про думки інших, уявляючи себе в їхніх “ментальних черевиках”» (Zahavi, 2014, p. 106). Проте філософ наголошує на проблематичності цього підходу внаслідок небезпеки егоцентричного упередження (ego-centric bias), коли формування судження про Іншого винятково на основі власного досвіду веде до викривлених висновків, адже схеми прототипних щоденних ситуацій не завжди можуть уміщувати всю варіативність розвитку подій. Зокрема, у прикладі з шахами майстер, що грає з аматором, може не передбачити його подальших дій через їхню нелогічність, або людина, що програє, може, не контролюючи своїх емоцій, скинути всі фігури зі столу.

Інший підхід, теоретична теорія, передбачає проведення межі між неідентифікованим анонімним життям індивіда та тими його рисами й переживаннями, що вловлюються у процесі емпатії. У цьому разі зіткнення з Іншим зумовлює ознайомлення з його проблемами через наратив, який передбачає їхню доместикацію. Задля демонстрації потреби розуміння наявності сутнісної відмінності між індивідами, Д. Захаві апелює до критики Ж.-П. Сартром розуміння М. Гайдеггером іншості як взаємозалежності, де *Dasein* автоматично означає *Sein bei* (буття серед). На думку ж екзистенціаліста, небезпека сприйняття Іншого як повної тотожності Я призводить до соліпсизму та монізму. Тому варто зважати на конфронтаційну природу радикальної іншості. В підсумку розкриття проблематики емпатії, Д. Захаві, визначаючи інтерсуб'єктивність як суб'єктне відношення між об'єктами, акцентує увагу на продуктивності теоретичної теорії внаслідок можливості збереження свого его та розуміння можливості наблизитися до пізнання чужого досвіду водночас.

Ричард Кірні – ірландський філософ, який ідентифікує свій підхід як діалектичну герменевтику, стверджує про намагання синтезувати романтичну герменевтику Фрідріха Шляєрмахера та радикальну герменевтику Джона Капуто й Жака Дерріди. У праці «Незнайомці, боги й монстри: інтерпретуючи іншість» (2003) дослідник намагається знайти шляхи коректної інтерпретації іншості та формування суджень про всі її форми на базі справедливості. Суттєвою

є різниця між Іншим (індивідом, до якого ставляться з повагою, визнаючи його суб'єктивність попри відмінні риси) та Чужим (тим, до кого застосовуються різноманітні практики маргіналізації – дискримінація, підозра та перетворення на цапа-відбувайла). Сакралізована віктимізація жертви, яку призначають цапом-відбувайлом, за Рене Жираром, відбувається в чотири етапи: соціальна/культурна криза – злочин, який, нібито, початково призвів до порушення гармонії – знаходження «злочинця» – застосування жорсткості. Р. Кірні згадує про історичні корені наведеної практики з єврейсько-християнської традиції, з Книги Левит, де описувався обряд принесення в жертву цапа, що мав очистити від гріхів усе плем'я. В історії існує безліч зразків подібних практик – від середньовічного спалення відьом до сучасної політики стосовно емігрантів. Зокрема, патологізація іноземців певної нації-держави першого світу слугує захисним механізмом колективної проєкції деструктивних рис становища соціуму на окремих індивідів. Віктимізація реалізується як універсалізована параноя, активно тиражована ЗМІ. «Подібні стратегії переслідування працюють завдяки уявленню, що поза/всередині народу існує злий ворог, який заражає політичне тіло, руйнує нетямущу молодість, роз'їдає економіку, саботує мир та руйнує цілісну моральну тканину суспільства» (Kearney, 2003, p. 38). Водночас, значна кількість культурних і релігійних наративів передбачає реверсивність сакральної жертви – її героїзацію у ретроспекції, після здійснення подвигу (Ісус Христос, Прометей, Орфей тощо). Ставлення до перетворення на цапа-відбувайла в історії філософії та культури є неоднорідним. Зокрема, антропологічний підхід (Жорж Дюмезіль, Клод Леві-Стросс) передбачає сприйняття наведеного ритуалу як спроби повернутися до примордіальних практик структурних інституцій, що повертають людське існування від буденного до нереального містичного світу. В теологічному ж підході (Емануель Левінас, Юрген Мотман), дослідник, навпаки, спостерігає спробу відходу від сакралізації мучеництва, оскільки це явище ставить під питання хід історії та досконалість усіх божественних творинь без винятку (в т. ч. – Чужого). Цікавою деталлю, на думку, Р. Кірні, є потреба інтерпретації самого жанру міфу як своєрідного текстуального монстра, іменникова форма якого (міфічний монстр) цілковито зливається з прикметниковою (монструозний міф). Лише критика здатна розчаклувати міфічний наратив, подібно до того, як у переслідуваному бачимо риси

соціуму. Постає запитання про те, чи не можна назвати перетворенням на цапа-відбувайла східних методик через аналіз проблематики винятково з позицій монотеїстичної етики. Саме тому пропонують при текстуальному аналізі зважати на символічні підходи східних мислителів, щоб запобігти ігноруванню Східного Іншого.

Загалом, Р. Кірні аналізує три базові підходи до проблеми Іншого та їхню доцільність – деконструктивістський, психоаналітичний та діакритичну герменевтику дії. У деконструкції кожна вестерноцентристська країна першого світу виявляє логоцентризм через власну закритість. При цьому, господар (Я) уявляється як індивід із абсолютним правом на дискримінацію та застосування до Іншого запобіжних заходів у разі порушення усталених законів (умовна гостинність). Такому ставленню протиставляється абсолютна гостинність – прийняття Абсолютного Іншого незалежно від його поведінки та без жодних моральних суджень про нього. Проте така невирішувальність закономірно призводить до страху та невизначеності через неможливість справедливої оцінки дій індивіда – деконструктивну неоцінюваність. Психоаналітичний підхід тлумачить стигматизуючі практики переслідування як несвідому проекцію. Істотним є поняття «надприродне» (Unheimliche), використовуване Зигмундом Фрейдом в однойменній праці. Ця категорію використовують на позначення несвідомих явищ, у яких невідоме суміщене з внутрішнім і глибинно відомим. Відповідно, демонізований Інший є відображенням власного Я, а категорія Кінцевого Іншого позначає страх людини перед смертю як цілковито непізнаним. Юлія Крістева як наслідок розуміння Іншого в психоаналітичному ключі пропонує Кантову космополітичну ідею універсальної республіки, де потреба в пошуку Чужого як захисному механізмі колективного несвідомого повністю нівелюється. Проте Р. Кірні припускає й негативні наслідки такого підходу: цілковиту децентрацію власного ego. Філософ пропонує власну методологію вирішення проблеми Іншого – діакритичну герменевтику дії, що передбачає враховувати всі виміри Іншого, який не є ні повністю трансцендентним, ні повністю іманентним. Для її реалізації важливим є прийняття власної наративної ідентичності, щоб бути спроможним виконувати свої обіцянки Іншому та усвідомлювати себе в перебігу часу, щоб залишити спогади в майбутньому. «Наративна пам'ять прагне зберегти певні сліди цих Інших, особливо жертв історії, які, хоч

би як їх пам'ятали, загубилися б у несправедливості неіснування» (Kearney, 2003, p. 38). Задля припинення відчуження Іншого важливим є розуміння, що Я можу опинитися в ролі переслідуваного. Тому іншість постає як можливість для вдосконалення себе за рахунок сприйняття себе як Іншого. Самість може стати етичною, якщо перемає власну природу та власні деструктивні бажання. Справжня гостинність стає можливою у світі, де кожен має власне етичне сумління.

Можемо зробити висновок про розширення аналізу вже окресленого у ХХ ст. проблемного кола питань тлумачення категорії Іншого крізь призму почуттів та емоцій індивідів, критеріїв відокремлення Іншого від Чужого та доцільності ототожнення Себе з Іншим у сучасній феноменології й герменевтиці. Водночас, можемо простежити новаторство у плані деталізації аналізу проблеми емпатії, віктимізації як ствердження Абсолютного Іншого та визначення можливостей взаємодії з Іншим без втрати власної ідентичності за допомогою наративної пам'яті. У ХХІ столітті проблема Іншого також набуває нового значення внаслідок таких новітніх викликів, як проблематизація доцільності модерністського універсалістського проекту, зростання загрози глобальних природних катастроф, загострення конфронтації між різними ідентичностями за право на визнання їхньої суб'єктності.

Славою Жижек у праці «Як крадіжка при денному світлі: сила в часи постгуманності» (2018) намагається визначити ставлення до феномену Іншого в ситуації, коли капіталістичний абсолютний універсалізм зазнає поразки перед намаганням кожної ідентичності досягти культурної гегемонії. В умовах сучасної постполітики на зміну «залізній завісі ідеології» проходить «бархатна завіса культури», що означає переміщення фокусу соціального активізму й державної політики з економічної емансипації до прагнення звільнити різноманітні ідентичності. Політика перерозподілу змінюється політикою визнання. Подібна практика призводить до співіснування держав зі звичаями, деякі з яких є віддаленими від гуманістичних європейських практик.

Крім того, наслідком ігнорування економічної стратифікації є знецінення класової боротьби, що, відповідно до марксистської парадигми, є єдиним універсальним антагонізмом, який має привести суспільство до революційної трансформації. «Світ, де ми живемо, є єдиним, але він такий, бо він рухається за рахунок антагонізму, вбудованого всередину глобального капіталізму» (Žižek, 2018, p. 60). Зокрема, спостерігаємо

спроби інтеграції напрямів, спрямованих на захист групової ідентичності, до сучасної капіталістичної системи – гегемонічну реартикуляцію. Через легітимацію захисту інтересів маргіналізованих спільнот відбувається закріплення капіталістичної гегемонії внаслідок інтеграції диверсифікованих соціальних груп. В обмін на захист власної культурної ідентичності міноритарні спільноти поступаються боротьбою за власні економічні інтереси. Це можна простежити на прикладі неоліберального фемінізму, серед базових рис якого філософ зазначає: 1) індивідуалізацію гендерної рівності, детерміновану радше особистісним вибором людини, ніж її класовою належністю; 2) приватизацію політичних реакцій; 3) мислення лібералізації крізь призму капіталізму (квоти для жінок на здобуття певних посад та інші прояви позитивної дискримінації). Мультикультуралізм, по суті, стає ідеологією корпоративних еліт. На думку С. Жижека, всі міжгрупові конфлікти мають класову природу, й ігнорування цієї закономірності призводить до лівого популізму, суть якого полягає у вириванні з контексту окремих некоректних дій представників інших груп без намагання їхнього критичного осмислення. Мислитель посилається на Альтюссерове визначення ідеології як того, що ми сприймаємо як реальність. Саме тому класова боротьба між кількома маргіналізованими спільнотами є боротьбою між двома емансипативними прагненнями. Прикладом подібного явища є наведений С. Жижеком наратив про робітників з одної зі східних країн, які, ремонтуючи басейн, дозволили собі сексистські жарти стосовно жінок-відвідувачок. Спостерігаємо конфлікт між феміністичним та постколоніальним дискурсами, що розгортається в класовій площині, в кінцевому підсумку, вирішений сепарацією – між жінками та робітниками була поставлена пластикова стіна. В подібних конфліктах ігнорується той факт, що клас неможливо прирівняти до ідентичності, адже кінцевою метою емансипативних прагнень є побудова безкласового соціуму.

Універсальне прагнення емансипації породжує іманентний антагонізм – зіткнення різних способів життя, конфлікти між якими неунікні. Конфлікт між груповими ідентичностями зазвичай буває спровокований ствердженням певними групами цілковитої унікальності та непізнаності власного досвіду. Подібний екзепціоналізм призводить до метафашизму – ствердження певною етнічною групою власної досконалості через звинувачення Іншого у дискримінаційних

діях. Парадоксальним є те, що й політкоректність, на думку С. Жижека, теж може призводити до конфліктів через наголошення на провіні неправильного Іншого (расиста/сексиста/гомофоба). Саме тому ствердження власної провини європейцями у злочинах нацизму продовжує сприйматися як привілейована універсальність, де Європа бере на себе роль універсального морального медіуму. Так само звернення до злочинів минулого задля виявлення винного суб'єкта лише драматизує подальші конфлікти. «Теперішній расизм жодним чином не пов'язаний із запитанням: “Хто перший почав?”» (Žižek, 2018, p. 62). Адже віктимність заважає універсальній солідарності. С. Жижек вважає, що використання Голокосту як аргументу виправдання політики Ізраїлю щодо мусульман є так само нерелевантним, як виправдання стражданнями палестинців власного антисемітизму.

Загалом, сучасному світові властива політика імпліцитної універсальності, коли позірні мультикультуральні тези супроводжуються латентним прагненням домінування власного дискурсу через заперечення Іншого – негативну ідентичність. Пропонованим варіантом щодо адекватного вирішення проблеми постійного антагонізму різних соціально-культурних середовищ є для С. Жижека об'єднання світових культур на основі креативних відмінностей – можливості існування різних способів життя. Людська солідарність, на думку філософа, має будуватися на основі емпатичної ідентифікації, обов'язковою умовою якої є деконструкція екзепціоналізму за допомогою реалізації просвітницької аксіоми про придатність до розуміння усіх культур світу за умови докладання належних зусиль. Зокрема, в ситуації ентропічності сучасності філософ пропонує прирівняти публічну погрозу використання ядерної зброї у військовому конфлікті до злочину проти людства. В умовах глобальних екологічних катастроф, за відчуття тотальності людства, типовою поведінкою є забуття про тотальні емансипативні прагнення для самозбереження. Проте, на думку С. Жижека, більш доцільним є створення умов конкретної універсальності – солідаризації на основі однаковості переживання насилля для різних культур, ніж абстрактна універсальність у формі ретроактивної ілюзії створення безконфліктного нейтрального середовища. «Ми хочемо врятувати не реальність нашого світу, а реальність, яка могла б бути, якби не була загрожена антагонізмами, що породили ядерну загрозу» (Žižek, 2018, p. 51).

Праця Бруно Латура «Приземленість: Політика за нового кліматичного режиму» (2018) присвячена осмисленню змін у соціумі майбутнього, коли світ перестає бути спільним. На його думку, деглобалізаційні феномени сучасності – криза міграції, Брексіт та обрання Трампа – є симптомами універсалізованого відчуття втрати середовища, доступного для всіх. Модерний світ базувався на співіснуванні атракторів Глобального та Локального, де компроміси між ідеологічними напрямками віднаходилися за допомогою ігнорування маргіналізованих Інших, що проголошувалися ретроградними представниками нерелевантної позиції. Ситуація ж новітніх екологічних загроз прикметна виникненням обскурантистських еліт – представників вищого класу, інформованих про майбутні катастрофи, які не бажають повідомляти нижчі класи про ризики через прагнення до винятково власного порятунку. «Якщо повернутися до часто використовуваної метафори Титаніку, правлячий клас розуміє, що корабельна аварія неunikна. Вони готують для себе шлюпки та просять оркестр продовжувати грати коліскові, щоб вони, у такий спосіб, під прикриттям темряви відступили, перш ніж човен почне подавати загрозливі сигнали іншим класам!» (Latour, 2018, p. 19). Звідси, на думку Б. Латура, порівняння трампізму з нацизмом 1930-х рр. є нерелевантним, оскільки, в той час як нацизм передбачав намагання підкорити світ за рахунок синтезу технологічного прогресу з архаїкою, американські праві ставлять у центр Позасвітowego атрактора – політику без об'єкта, що ігнорує виклики теперішнього світу та нівелює суб'єктність та об'єктність індивідів у політичному значенні, зводячи роль людей до виконавців наказів патерналістської влади, яка диктує більшості власні переконання. За цих обставин можемо констатувати редукцію політики та біополітики. Виникає простір, де локальне й глобальне зі знаком «плюс» стає локальним та глобальним зі знаком «мінус», балансує від агресивної модернізації та проголошення ретроградами всіх незгодних із реформами, до жорсткої реакції, за якої західний світ мовчазно чекає на Апокаліпсис, створюючи стіну між собою та Іншими – вихідцями з країн третього світу. Постполітика, базована на запереченні кліматичних змін, була б неможливою без скептицизму більшості, спричиненого зрадою її інтересів владою через провал глобалізаційного проєкту, що виявився ексклюзивним для майже всіх маргінальних груп, та побудованим на расизмі, класизмі, сексизмі та культурній експансії. У цій

ситуації в ролі Великого Іншого постає природа, яка посідає перше місце в геополітичних процесах сьогодення, адже катастрофізм еліт пов'язаний із розумінням, що загрози середовища не можуть бути подолані винятково боротьбою з верствами населення, що мають інший спосіб життя. Можемо стверджувати про наявність четвертого атрактора – Земного, нового політичного актора, що, на відміну від інших, існує матеріально. Відповідно, філософ пропонує тлумачити геополітику, зокрема, в буквальному сенсі, адже природа та земне стають повноправними учасниками політичного життя. Задля вирішення проблем із тлумаченням природного середовища Б. Латур пропонує перейти від сприйняття явищ та живих істот як Галілеєвих об'єктів та систем виробництва до втілення ідеї Джеймса Лавлока сприймати організми як рівноправних із людиною агентів, що здатні реагувати на наявні подразники.

Отже, в сучасній континентальній філософії осмислення проблеми Іншого пов'язане з інтерпретацією трансформацій світу за умови глобальних катаклізмів та зіткнення емансипативних прагнень різнорідних спільнот. Пропонованими виходами із ситуації є створення універсальної солідарності, що передбачає співіснування різних способів життя всередині соціуму та надання суб'єктності всім живим організмам.

Висновки

У результаті проведеного аналізу праць сучасних західних філософів вдалося визначити основні тенденції у осмисленні проблеми Іншого представниками низки провідних напрямів сучасної англomовної та континентальної філософії. В основі розглянутих нами розвідок лежить потреба розширення наявного фреймінгу осіб, що мають статус агентів дії, необхідність знаходження підстав та інструментарію самоототожнення з Іншим та стратегії ефективного реагування на глобальні виклики сучасності на кшталт природних катастроф та атомізації суспільства внаслідок соціального антагонізму.

У пропонованих до аналізу підходах спільним є намагання осмислити проблему Іншого на емпіричному рівні та визначити способи його позиціонування в соціумі (від сприйняття як Абсолютного Іншого до надання рівноправної агентності). Відмінності між розглянутими концепціями полягають у диверсифікованих шляхах пізнання Іншого та алгоритмах, пропонованих

людству на глобалізованому рівні задля вирішення антагоністичних суперечностей.

У XXI ст. в англо-американській філософії відбувається відхід від універсалізованої політики експансіонізму, пов'язаної з геополітичними інтересами США, та зміщення фокусу із екзепціонізму на генералізовану терпимість. Остання знаходить прояв у розширенні фреймінгу репрезентованих спільнот та держав, думка представників яких є важливою при прийнятті рішень. Подібне вирішення проблеми метанесправедливості уможливорюється завдяки мережевому активізму, який сприяє реалізації всеосяжного принципу, даючи змогу стверджувати про посттериторіальну природу глобального світового суспільного консенсусу. Істотною є також потреба в інтеграції, широті й терпимості внаслідок усвідомлення іншості як феномену, що сприяє культурному різноманіттю глобалізованих держав.

У сучасній феноменологічно-герменевтичній філософії помітним є вплив традиції XX ст. (особливо підходів Е. Левінаса та Ж.-П. Сартра), що характеризується пошуком можливостей чіткого визначення Іншого та Чужого і окреслення кордонів власного Я. У результаті зіставлення підходів до тлумачення явища емпатії (Д. Захаві), робиться висновок про адекватність теоретичної теорії як концепції, що не передбачає цілковитого злиття з Іншим задля відтворення у власній свідомості його відчуттів. Крім того, шляхом дослідження процесу віктимізації Чужого протягом історії Р. Кірні пропонує метод діагностичної герменевтики Іншого, що уможливує

дослідження суб'єктності Іншого без втрати власної особистості.

Однією з головних проблем для сучасної континентальної філософії є атомізація світу та соціальних елементів через катастрофізм навколишньої реальності. Внаслідок зміщення фокусу емансипативних теорій від економічного перерозподілу до культурного визнання, спостерігаємо антагонізм різних соціальних груп та конфлікти на базі зіткнення їхніх інтересів. На думку Б. Латура, тим, що у маргіналізованих спільнот немає спільних інтересів, користуються обскурантистські еліти – представники вищих класів, які приховують від загалу інформацію про майбутні катаклізми. Для уникнення подібної ситуації оптимальним рішенням, яке пропонує Б. Латур, є формування універсальної солідарності на засадах перегляду західного розуміння суб'єктності та припинення інструменталізації природи.

Загалом, результати наведеного дослідження відкривають простір для подальшого аналізу соціально-філософського виміру проблеми Іншого. Зокрема, проблематичною залишається взаємодія з Абсолютним Іншим, який категорично не бажає дотримуватися загального консенсусу. Залишаються також концептуальні складності із наданням суб'єктності всім живим істотам та явищам, враховуючи доведену наявність здорового глузду лише в людині. Треба шукати також і такі вирішення колізій між різними соціальними групами, які б не були пов'язані з вимушеними компромісами, що є недосконалими для всіх сторін конфлікту.

Список посилань

- Bohman, J. (2009). *Deliberating about the Past: Decentering Deliberative Democracy*. In Chad Cautzer, & Eduardo Medieta (Eds.), *Pragmatism, Nation, and Race: Community in the Age of Empire*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Fraser, N. (2009). *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalized World*. New York: Columbia University Press.
- Fraser, N. (2019). *The Old is Dying and the New Cannot Be Born*. London, New York: Verso.
- Kautzer, Ch., & Medieta, E. (2009). *Community in the Age of Empire*. In Chad Cautzer, & Eduardo Medieta (Eds.), *Pragmatism, Nation, and Race: Community in the Age of Empire*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Kearney, R. (2003). *Strangers, Gods and Monsters: Interpreting Otherness*. London & New York: Routledge.
- Latour, B. *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime* (Catherine Porter, Transl.). Polity Press, 2018.
- Rorty, R. (1998). *Achieving Our Country*. Cambridge. London: Harvard University Press.
- Zahavi, D. (2014). *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*. Oxford University Press.
- Žižek, S. *Like a Thief in Broad Daylight: Power in the Era of Post-Humanity*. Allen Lane, 2018.

References

- Bohman, J. (2009). *Deliberating about the Past: Decentering Deliberative Democracy*. In Chad Cautzer, & Eduardo Medieta (Eds.), *Pragmatism, Nation, and Race: Community in the Age of Empire*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Fraser, N. (2009). *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalized World*. New York: Columbia University Press.
- Fraser, N. (2019). *The Old is Dying and the New Cannot Be Born*. London, New York: Verso.
- Kautzer, Ch., & Medieta, E. (2009). *Community in the Age of Empire*. In In Chad Cautzer, & Eduardo Medieta (Eds.), *Pragmatism, Nation, and Race: Community in the Age of Empire*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Kearney, R. (2003). *Strangers, Gods and Monsters: Interpreting Otherness*. London & New York: Routledge.
Latour, B. *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime* (Catherine Porter, Transl.). Polity Press, 2018.
Rorty, R. (1998). *Achieving Our Country*. Cambridge. London: Harvard University Press.

Zahavi, D. (2014). *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*. Oxford University Press.
Žižek, S. *Like a Thief in Broad Daylight: Power in the Era of Post-Humanity*. Allen Lane, 2018.

Kseniia Meita

THE PROBLEM OF THE OTHERNESS IN CONTEMPORARY WESTERN PHILOSOPHY

This article reviews the problem of the otherness in contemporary Western philosophy . The peculiarities of the representation of the category of the otherness in the 21st-century anglophone continental philosophy were analyzed. A theoretical base of the research consists of the works by Richard Rorty, Bruno Latour, Richard Kearney, Nancy. Fraser, Dan Zahavi, Chad Kautzer, Eduardo Mendieta, and Slavoj Žižek. Within the frameworks of an Anglophone philosophy, we made a comparison of the 20th-century pragmatist approaches based on the exceptionalism and the exclusion of the Absolute Other from the intersubjective consensus and of the modern neopragmatist tendencies shaped on the principles of the generalized patience and extension of the framing of the subjectivity with the post-territorial regulation. The hermeneutical and phenomenological problems of the otherness typical for continental philosophy were covered with the analysis of the genealogy of the feeling leading to the victimization of the Other, its identification with Me, or its recognition with the preservation of the own identity. The author also analyzes ways to find a social consensus in the conditions of the antagonism between the emancipatory interests of different marginalized groups. Generally, the ways of adequate coexistence, which support the universal solidarity in a situation the global challenges humanity, had been demonstrated. That is why, finding out of a compromise in the analysis of the problem of the Otherness will be achieved with a realization of the following factors: all-affected principle, formed on the basis of the equal agency for all the subjects of communicative action for consensus with the help of a network activism, and a realization of the principles of a diacritical hermeneutics on the basis of the empathy to the Other and the termination of his/her marginalization. For this, it was offered to gain the equal rights for all the living forms for their own modes of existence to avoid antagonism between different social groups and to predict the impact of the obscurantist elites on the mass consciousness.

Keywords: liberal utopia, framing, all-affected principle, empathy, victimization, diacritical hermeneutics, emancipatory struggles, antagonism, attractors, obscurantist elites, universal solidarity.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Матеріал надійшов 06.09.2020